

PROF. DR. ALİ HAYDAR BAYAT
ANISINA DÜZENLENEN

OSMANLI SAĞLIK KURUMLARI SEMPOZYUMU

2 HAZİRAN 2007

İSTANBUL 2008

ÜSKÜDAR MİSKİNLER TEKKESİ

Nil SARI*, Ümit E. KURT**

Giriş

Üsküdar Miskinler Tekkesi olarak bilinen Cüzâmhaneyi Yavuz Sultan Selim 1514 yılında, hacıların ve Payitaht'tan çıkan ordunun geçtiği Bağdat Menzil Yolu üzerinde inşa ettirmişti.¹ Cüzâmhaneye atfen, bulunduğu yola Miskinler Yolu denirdi.² Cumhuriyet'in ilk yıllarında varlığını sürdüren olan Miskinler Tekkesi artık yok. Bugün sadece Dr. Eyüp Aksoy Caddesi üzerindeki İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Anadolu Yakası I. Bölge Müdürlüğü'nün yanında, yani Üsküdar'dan Bağdat Caddesine doğru giderken sol tarafta Karacaahmet Mezarlığı'nın önünde Miskinler Çeşmesi olarak anılan Hafız İsa Ağa Çeşmesi görülür. Bu çeşme, Miskinler Tekkesi'ni bize hatırlatan son eserdir.

Bir zamanlar cüzâmlı hastaların korunup bakıldığı ve böylece yaşatılmaya çalışıldığı bu tesisin izlerini aradık. Yüce servilerin ve kaderine terk edilen, sayısı iyice azalmış Osmanlı mezar taşlarının arasında dolaştık. Çeşmenin dışında

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı.

** Uzm., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Kolağası Mehmed Râ'if, *Mir'ât-ı İstanbul*, C.I, Asya Yakası. (Yay. Haz. Günay Kut-Hatice Aynur), Çelik Gülersoy Vakfı Yay., İstanbul 1996, s.129.

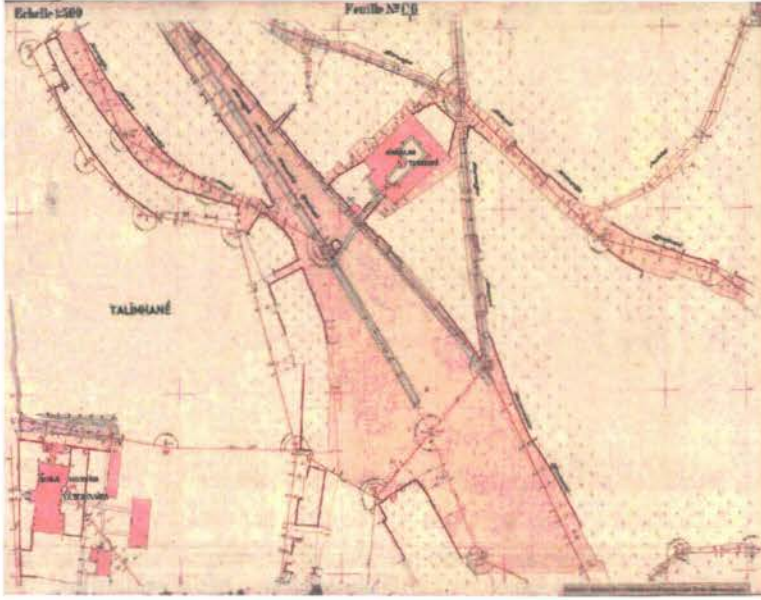
² A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Türkiye'de Cüzam Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 1961, s.6.

bulabildiğimiz, yeşile boyanmış ve biri Latin harfleriyle Miskin Dede diye sonradan tanımlanmış iki mezar taşı oldu. Miskinler Tekkesi Türbesi'nin taşları ise kırık dökük, sayıca pek azalmış bir şekilde Ayrılık Çeşmesi yanında, demir parmaklık içinde duruyor. Miskinler Tekkesi'nin 1813 tarihinde onarıldığının ispatı olan kitâbesi de Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nin deposuna kaldırılmış.

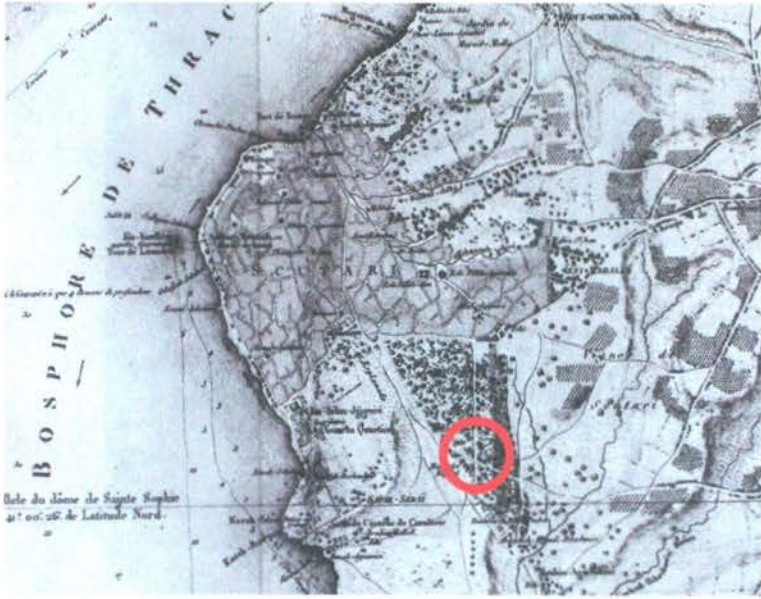
Kendilerini bulamadığımız eserlerin izlerini arşivlerde, eski gravürlerde ve haritalarda aradık. Gördük ki, Miskinler Tekkesi, Osmanlı dönemi harita ve gravürlerinde Üsküdar bölgesi içinde bir sağlık müessesesi olarak yer almış. Ressam Ali Rıza Bey ve öğrencisi Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver Miskinler Tekkesi ve çevresinin son halini resmetmişler. Hatta Süheyl Hocamız ve gazeteci yazar Enver Naci yıkık duvarlardan yararlanarak planını çıkarmış ve o gün bulabildiklerinin çizimlerini yapmış. Eski fotoğraflardan da odaları, ocakların bacalarını, Dedeler Mescidini, hamamı ve etraftaki yıkık dökük halleriyle mezar taşlarını, kuyu bileziğini, servileri ve kaldırım taşlı eski Bağdat yolunu tespit edebiliyoruz.

Karacaahmet Sultan civarında Miskinler Tekkesi. Ressam Ali Rıza Bey, 1915.
(C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D., Süheyl Ünver Arşivi)

Miskinler Tekkesi / 1909-13 (Alman Mavileri, Yay. Haz. İrfan Dağdelen C6-1 2633)

Melling'in Haritasında Karacaahmet Mezarlığı önünde Miskinler Hopital (Voyage Pittoresque De Constantinople, 1819)

Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Hocası Ali Rıza Bey'in Miskinler Tekkesi ve Mescidi çiziminden yararlanarak yaptığı sulu boya resim (1957). Sayın Gülbün Mesara tarafından Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesine hediye edilmiştir.

Karacaahmet'te Miskinler Yolu, 1930'lu Yıllar
(C.T.F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D. Arşivi)

Miskinler Yolu (Bir Ulu Rüayı Görenler Şehri Üsküdar. s. 256 - IRCICA Arşivi)

Miskinler Tekkesinin Kuruluşu ve Amacı

Selçuklular gibi Osmanlılar da cüzâm hastalığının bulaşıcı olduğunu kabul eder ve şehir dışlarına yaptırdıkları cüzâmhanelerde hastaları tecrit ederlerdi. II. Beyazıt'ın “Cüzâmlıları şehirden süreler, şehirde komayalar” hükmü (1501)³ ve Kanuni dönemine ait “Cüzâm tâifesin yasağ idüp ilden süreler” hükmü (1565)⁴ cüzâm hastalarının halk arasına karışmasını yasaklamıştı. Sağlıklı kimselerden uzak tutulabilmeleri için cüzâmlıların barındıkları ve bakımlarının yapıldığı cüzâmhanelere ihtiyaç duyulmuştu. Cüzâm hastalarının şehir dışında iskân ettirilmesi ile şehir halkı korunur; tedavisi o gün için mümkün olmadığından, düşen el ve ayak parmakları ve açık yaralarıyla cüzâmlıların ürkütücü görünümünün başkalarını rahatsız etmesi de engellenmiş olurdu.⁵

Üsküdar Miskinler Tekkesi Osmanlı Devleti'nin sağlık kuruluşlarından sayılırdı. Nitekim Melling'in haritasında *Miskinler Hopital* olarak kaydedilmişti. Ne var ki, Miskinler Tekkesi'nin, diğer sağlık kurumlarının olduğu gibi bir kuruluş vakfiyesine rastlanmamıştır. Bütün yayınlarda Miskinler Tekkesi'nin 1514 yılında Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde şehrin uzağında, Bağdat yolu kenarında inşa edildiği bildirilmektedir.⁶ Ancak, 1313/1896 tarihli bir belgede

³ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri. 2. Kitap, I. Bayezid Devri Kanunnâmeleri*, İstanbul, 1990, s.295.

⁴ Ahmed Akgündüz, *Kanunî Devri Kanunnâmeleri, I. Kısım Merkezî ve Umumî Kanunnâmeleri*, İstanbul, 1992, s.392.

⁵ Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., s.288.

⁶ Enver Naci (Gökşen), *Yedigün Dergisi*, C.5, S.126, 1935, s.10.

yer alan, “*Meâlinde Haremeyn-i Muhteremeyn’e mülhak evkâfdan Mustafa Reşid Efendi ve Emin Paşa Vakıflarından Üsküdar’da Miskinler Dergâhı*” ifadesinden anlaşıldığına göre, Üsküdar’da Miskinler Dergâhı Sultan Abdülmecid’in sadrazamlarından Mustafa Reşid Efendi ve Emin Paşa vakfıydı ve sonradan Mekke ve Medine evkafına katılmıştı.⁷ Fakat Üsküdar’da ikinci bir Miskinler Tekkesi’nden söz edilmemektedir. Eğer bu yapı Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmış ise, onun yaptırdığı binanın yıkıldığını, vakıflarının başka yere aktarıldığını ve bu iki kişinin Miskinler Tekkesi’ni yeniden yaptırdığını düşünebiliriz.

İlk yapıldığı tarihte binanın Karacaahmet Mezarlığı’nın içinde yer alıp almadığını bilemiyoruz. 1207/1793 tarihli bir belgede yer alan “*Medîne-i Üsküdar haricinde vaki’ Miskinler Tekyesi*” ifadesi, 18’inci yüzyılın sonunda da binanın şehir dışında kaldığını gösterir.⁸ Miskinler Tekkesi’nin yeri arşiv belgelerinde daima “*Üsküdar*” olarak belirtilir. Ancak 1324/1908 tarihli bir belgede, “*Üsküdar’da Karacaahmed civarında miskinlere mahsus müessese*” olarak tanımlanır.⁹ Cüzâmhanenin etrafında yer alan çeşme, sebîl gibi diğer yapılar, yakınlarında bulunan Miskinler Tekkesi’ne atfen hep “miskinler” tabiri ile birlikte anılırdı. Binası yıkıldıktan sonra Miskinler Tekkesi’nin adı Karacaahmet Miskinler Tekkesi olarak yaygınlaşmış olabilir.

Cüzâmhâne’ye Miskinler Tekkesi Denmesinin Sebepleri

Miskin tabiri, fakir ya da tembel anlamına geldiği gibi cüzâmlı anlamında da kullanılırdı.¹⁰ Üsküdar cüzâmhanesi de *Üsküdar Miskinler Tekkesi*, *Miskinhâne*, *Üsküdar’da Miskinler Dergâhı* gibi adlar ile anılırdı.¹¹ Dolayısıyla, Avrupalılarca hazırlanan bazı harita ve planlarda da cüzâmhane, *Miskinler Tekkessi* olarak adlandırılmıştı.¹² Miskin tabiri aciz, zavallı, yoksul, tepkisiz, hareketsiz anlamlarına da geldiğinden cüzâmlının durumuna uygun bir tanımlamaydı. Bazı yazarlar bu adlandırmanın bir bakıma Türk toplumunun nezaketini gösterdiğini, Cüzâmhane yerine Tekke adının verilmesinde hastaların gururunu incitmek gibi bir amacın olduğunu düşünürler.¹³

Cüzâmlıların yaşam biçimleri de miskin tabirine uyardı. Genellikle tarikat pîrinin türbesi yanında bulunan ve insanların müstakil bir grup olarak yaşadıkları tekkelere benzetilen cüzâmhaneler *tekke*, *zaviye* ve *dergâh* gibi adlarla anılırdı.

⁷ BOA: İ.EV., no: Z-07.

⁸ BOA: C.EV., no:72/3569.

⁹ BOA: DH.MKT.no:925/37.

¹⁰ Enver Naci, *a.g.m.*, s.10.

¹¹ Bkz. BOA Belgeleri.

¹² İrfan Dağdelen (Haz.), *Alman Mavileri 1913-4, I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*, C.I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006, C6-1 2633; M. Melling, *Voyage Pittoresque De Constantinople Et Des Rives Du Bosphore*, Paris, 1819, son sayfa.

¹³ Nuran Yıldırım, “Miskinler Tekkesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.185.

Cüzâmlılar topluma karışmaz, tekke sakinleri gibi münzevî bir hayat sürerlerdi.¹⁴

Süheyl Ünver ise, halkın merhametini uyandırmak için buraya tekke dendigini ileri sürer. Halkın verdiği sadakaların cüzâmlıların önemli bir geçim kaynağı olması, Süheyl Hoca'nın yorumunu desteklemektedir.¹⁵ Mehmet Nermi Haskan, hacca gidenlerin Miskinler Tekkesi önünde dua ettiklerinden buraya "Dua Meydanı" dendigini bildirir.¹⁶ Enver Naci'nin, Miskinler Tekkesi sakinlerinden aynen tekke mensuplarından olduğu gibi halkın medet umduğunu anlatan ifadeleri Cüzâmhaneye verilen Tekke isminin uygunluğunu ortaya koyuyor: *"Gebe kalmayan kadınlarla, evde kalmış telâkki edilen 18-20 yaşındaki kızlar miskinlerin en büyük gelir kaynaklarıydı. Bu zavallı kadınlar tekkenin ortasındaki alanda bulunan bir değirmen taşınu bir miskinın yardımıyla çevirir. Böylece kısmetini açar. Bu arada hücrelerin pencerelerinden kafalarını uzatmış olan miskinler değirmen çeviren arkadaşlarının işareti üzerine hep bir ağızdan 'Amin Amin!' diye haykırdırlardı".*¹⁷

Cüzâmlıların Miskinler Tekkesinde Tecridi

Evliya Çelebi, cüzâmlıların tekkede tecrit edilmelerine dair sıkı uygulamayı *"Şehir içinde bir miskin haber alınsa derhal aman vermeyip tekkelerine getirirler. İsterse âyân ve eşrâftan olsun"* diyerek ifade eder.¹⁸ Miskinler Tekkesi'ne alınanların cüzâmlı olması şarttı. Bu nedenledir ki, cüzâmlı olduğu "hekim tarafından teşhis edilenler" buraya alınırdı.¹⁹ Son dönemde Mekteb-i Tıbbiye hekimleri hastayı muayene eder ve cüzâmlı olup olmadığına karar verirlerdi. Cüzâmlı olduğu kesinleşenlerin, gerekirse kolluk kuvvetleriyle tecrit edilmeleri hususu her dönemde ve her cüzâmhanede sıkı sıkıya takip edilmiştir. Üsküdar Miskinler Tekkesi'ne ait tespit edebildiğimiz arşiv belgeleri geç döneme ait olmakla birlikte, diğer cüzâmhânelere ait çalışmalar bu hususu doğrular niteliktedir.²⁰ Hatta, bazı yazarlar, evli olan cüzâmlıların ailece burada kaldıklarını bildirmektedir.²¹ Ancak, halkın arasına karışmamak, halk ile temas etmemek şartıyla halkın isteği üzerine küçük çocuk sahibi cüzâmlıların ya da yaşlı olanların evlerinde kalmalarına, nadiren de olsa, Anadolu'da izin verilebildiğini gösteren birkaç arşiv belgesi vardır.²²

¹⁴ Enver Naci, *a.g.m.*, s.10.

¹⁵ A. Süheyl Ünver, Bedî N. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.6.

¹⁶ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, 3, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2001, s.1075.

¹⁷ Enver Naci, *a.g.m.*, s.11.

¹⁸ Demircanlı, *a.g.e.*, s.288.

¹⁹ Bkz. BOA belgeleri.

²⁰ BOA: DH. MKT. no: 1757/37.

²¹ Enver Naci, *a.g.m.*, s.10.

²² BOA: C.SH. no:21/1021.

Cüzâmlı diye şikâyet edilenin (cüzâm töhmeti altında bulunanın) cüzâmlı olmadığı (ol marazdan ve zahmetden berîü's-saha) tespit edilirse serbest bırakılırdı.²³ Bunun için tekrar tekrar hekim tarafından muayene edilmek isteyenler olabiliyordu. Bazı hastalar kötü niyetle cüzâmlı diye şikâyet edildiklerini ileri sürerlerdi. Örneğin, İstinye mavnacılar kethüdalığından ihraç edilen Hüseyin Ağa adlı kişinin, yeniden muayene edilme talebinde bulunduğu, 1306/1889 tarihli belgeden anlaşılıyor: “Ellerine arız olan bir nev' cild hastalığının cüzâm illeti olduğu beyanyıyla Üsküdar'da vaki Miskinhane'ye nakli için li garazın tanzim edilen mazbata üzerine Mekteb-i Tıbbîye'de icra olunan muayenede sirayet ihtimaline mebni tedabîr-i tahaffuziyye ittihazi lazım geleceği bazı etibba tarafından dermeyan kılınması hasebiyle miskinhane'ye nakli için polis tarafından taharri olunmakta bulunduğundan ve halbuki kendisinin mübtela olacağı illetin ilel-i sariyeden olmadığı huzzâk etibba tarafından bildirilmiş olduğundan bahisle Mekteb-i Tıbbiyece tekrar mu'ayenesinin icrasıyla serbest bırakılması istidasına..”²⁴

İstanbul dışından da Üsküdar Miskinhane'sine cüzâmlı getirilirdi. Örneğin, 1324/1908 tarihinde Trabzon Merkez Vilayet Hapishanesi'ndeki bir hükümlüyü diğer mahpuslar, bir dilenciye de halk, hastalığın kendilerine bulaşacağı korkusuyla şikâyet etmiş ve Vilayet-i Sıhhiye Müfettişliği bu iki kişinin Üsküdar'da Miskinler Dergahı'na gönderilmesini gerekli bulmuştu: “... biri mevkufen Merkez Vilayet Hapishanesinde ve diğeri sokakta tese'ül etmekte olan iki cüzâmlı şahsın tecrîdleri kabil olmadığından ve mahbusın ve ahali havf-i sirayet-i marazla şikayet etmekte bulunduğundan merkurmların Miskinler Dergahına izamına Vilayet-i Sıhhiye Müfettişliğince lüzum gösterildiği bildirilmiş...”²⁵

Ceza süresi tamamlanan ya da affedilen cüzâmlı kişiler de hastalıkları bulaşıcı olup tedavisi bulunmadığından serbest bırakılmaz, cüzâmhanede tecrit edilirdi. Örneğin, 1336/1918 tarihli bir belgede, “Karesi Hapishanesi'nde bulunan Koca İmam kızı Halime'nin ma'lûliyetine mebnî bakıyye-i müddet-i cezaiyesinin avfı hususuna... ancak merkûmenin ma'lûliyeti sârî ve ve nâ-kâbil-i şifa cüzâm illetinden münba'is olduğu... kendisinin böyle bir illet-i sâriyeye mübtelâ olduğu halde serbest bırakılması sirayet-i maraz mahzûriyete binâen şayan-ı tecviz olamayacağından ya Üsküdar'da Miskinler Tekkesi'nde iskân ve iaşesi veyahud taşrada münasib bir hastahane taht-ı müşahedeye aldırılması” gereğinin Padişahın iradesi olduğu bildirilmektedir.²⁶

Cüzâm teşhisi kesinleşen hastanın Miskinler Tekkesi'nde kalabilmesi için Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nin oluru gerekirdi. 1334/1916 tarihli belgeden

²³ BOA: DH.MKT. no:1742/3.

²⁴ BOA: DH. MKT. no: 1742/3; DH. MKT. no: 1757/37.

²⁵ BOA: DH. MKT. no: 925/37.

²⁶ BOA: DH. MB. HPS., no:108/48.

anlaşıldığına göre, “*Miskinler Dergâhı diğer tekkeler gibi Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi’ne tâbi olduğundan cüzâm illetiyle ma’lûl olanların orada iskânı nezâret-i müşârunileyhânın ma’lûmât ve emriyle..*” olurdu.²⁷

Miskinler Tekkesinin İdaresi ve Mescidin İmamı

Bazı yazarlara göre Evkaf’tan tayin edilen ve cüzâmlı olmayan bir imam Tekke’nin iç ve dış işlerine bakardı.²⁸ Mescidin, aşağıda verdiğimiz fotoğrafı incelendiğinde, yıkık da olsa, mescide dışarıdan açılan bir kapının mevcudiyeti görülür. Bu kapı imamın cüzâmlılar ile doğrudan temasa geçmediğinin bir kanıtı olsa da, yapılmış olan tamirlerin getirdiği değişikliklerden biri olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

İbrahim Hakkı Konyalı’ya göre ise idareci olan kişi aynı zamanda cüzâmlıydı.²⁹ Tekke’nin yöneticisi ile ilgili kesin bilgiler veremiyoruz. Ancak, Tekke’nin bünyesinde bulunan mescide yapılan tayinlere ait belgeler vardır. Mescide imam ve hatiplerin hükümdarın iradesiyle görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1137/1725 tarihli bir belgeye göre, “*Erbâb-ı istihkâkdan Şeyh Bekir Halife arzuhâl sunup Üsküdar’da vâki Miskinler Cami-i Şerifi’nin hitabeti mahlûl olmağla kendüye sadaka buyurulmak babında*” dilekçe vermiş ve “*izn-i hümâyûn*” ile Tekke’nin hatipliğine tayin edilmişti.³⁰ 1207/1793 tarihli bir diğer belgeden anlaşıldığına göre, Miskinler Mescidi’nin “*ba-berat-ı alışan ber-vech-i hasebi imam ve hatibi olan Molla Ahmed bin Mustafa Halife*” gönül rızası ile görevinden ayrılmış ve ondan boşalan yere “*ancak hitabet-i mezkûreyi muhtar-ı cema’at ve erbab-ı istihkaktan...Es-seyyid El-hac Mustafa Halife bin Eş-şeyh Hüseyin yedine berat-ı şerif-i alışan ihsan*” buyrulmuştu.³¹ Bu belgede yer alan “*muhtar-ı cema’at*” ifadesi, Mescid’e tayin olmayı hak edenler arasından imamı ve hatibi Tekke’nin sakinleri olan cüzâmlıların seçtiği anlamına mı gelmektedir? Eğer böyle ise, imam cüzâmlılar arasından mı tayin olunurdu? Fakat biri molla, diğeri seyyid ve hacı olan bu imamlar cüzâmlı mıydı? Eğer bu varsayım doğru ise, 1810 yılında yapının onarımı ve genişletilmesi sırasında Mescid’in imamı için ayrı bir bölümün inşa edilmesiyle Tekke’ye imamların dışarıdan tayini söz konusu olmuştur diye düşünülebilir. Yukarıdaki belgede olduğu gibi, 1202/1787 tarihli bir başka belgede de imamın gönül rızası ile görevinden feragat ettiği bildiriliyor: “*...Üsküdar’da vaki Miskinler Tekyesi mescidinin ber-vech-i hasebi imamet ve hitabetine mutasarrıf olan Ahmed Halife veled-i kebir kendü hüsnü rızasıyla yedinde olan beratın verip mutasarrıf olduğu cihettenmezbur tayini erbab-ı istihkaktan işbu rafi’-i tevki’-i refiû’ş-sân-i hakani*

²⁷ BOA: DH.MB.HPS., no:108/48.

²⁸ Enver Naci, , a.g.m., s.10.

²⁹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, C.I, Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977, s.235.

³⁰ BOA: C.EV. no: 72/3569.

³¹ BOA: C.EV. no:175/8737.

Mehmed Halife ibn Halil zîde salahuya ferağ ve kasr-ı yed etmeyin...” ricasını imam kadiya arz etmişti. Ruus-ı hümayun verilmiş, ancak bir de uyarıda bulunulmuştu: “...bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki mezbur Mehmed Halife ibn Halil zîde salahuya varıp kasr-ı yed eden merkum yerine Mescid-i mezburede ber-vech-i hasebi imam ve hatip olup eda-yı hizmet eyledikten sonra işbu berat-ı alışanuma mugayir imamet ve hitabeti umuruna taraf-ı aherden hiç fert mani’ ve mezahim olmayup dahl ve taarruz kılmayalar...”³² İki belgede yer alan, “ber-vech-i hasebi imamet ve hitabetine mutasarrıf” ifadesi imamlığın babadan oğla geçtiğini düşündürüyor. Ayrıca, her iki belgede de imamların kendi arzuları ile imamlıktan vazgeçmiş olmaları ve son belgedeki “taraf-ı aher” ifadesinden cemaatte iki tarafın, belki de iki ailenin birbirine sıkıntı verdiğini tahmin edebiliriz. Bu durum da imamların Tekke sakinlerinden seçiliyor olabileceği varsayımını destekler niteliktedir.

Cüzâmhanenin idarecisine “şeyh” dendiği de birçok yayında tekrar edilmiştir.³³ Tekke’nin kadı tarafından tayin edilen bir mütevellîye sahip olduğu da ileri sürülmektedir.³⁴

Miskinlerin Yaşamı

Miskinler tecrit edildiğinden, Miskinler Tekkesi’ndeki yaşama ait bilgiler yok denecek kadar azdır. Bazı yazarlar, hastaların kimseyle görüşemediğini, sadece kapı önüne çıkabildiğini, hatta adli dava söz konusu olduğunda bile mahkeme heyetinin Cüzâmhaneye gelerek duruşmaları burada sonlandırıldığını ileri sürmektedir.³⁵

Gelir sağlama imkânı olmadığından, cüzâmlıların vergiden muaf olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Üsküdar Miskinler Tekkesi’nde ikâmet eden Karaköhne oğlu Mehmed Dede 1857 tarihinde takdim eylediği arzuhâlde, kendisinden vergi talep edilip memleketindeki eşyasının alındığından şikâyet etmiş ve cüzâmlı olduğu için vergi affına tabi olduğunu ileri sürmüştü: “kendisi mübtelâ olduğu illet-i sâriyesine mebnî el-hâletü hâzihî Üsküdar Miskinler Tekkesi’nde ikâmet etmekte olduğu ve vergi alınır nesnesi olmadığı halde geçen altmış sekiz ve işbu altmış dokuzlarına mahsuben iki yüz kuruş vergi talebiyle memleketi olan Sarımsak Divanı’nda kâin hânesinden meblağ-ı mezbûrun istifâsı için on kıyyelik bir aded kazgan ve zahire anbarı ve buna mûmâsil beş yüz kuruşluk eşyası fûrûht ve telef edilmiş ve bu keyfiyet tarafına gadri müeddî görünmüş olduğundan istirdâdı ve vergi

³² BOA: C.EV. no: 509/25728.

³³ A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, a.g.e. s.8; İbrahim Hakkı Konyalı, a.g.e., C.I, s.235; N. Ersoy, “Üsküdar Cüzâmhanesi’nin Bugünkü Durumu”, *1. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, İstanbul, 1988, s.208.

³⁴ Nuran Yıldırım, “Cüzâmhaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1994, s.456.

³⁵ Nuran Yıldırım, “Miskinler Tekkesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.186.

talebiyle müdahale olunmaması istid'â olunmasıyla keyfiyet Tıbbiye Nâzırı devletlû paşa hazretlerinden lede's-sual fi'l-hakika merkûmun bu illete mebnî bundan iki sene mukaddem Miskinler Tekkesi'ne vaz' olunduğu nâzır-ı müşârunileyh hazretleri tarafından ilâm ve ifade olunmuş ve bu makulelerin temettuâta dair nesnesi olmadığı tebeyyün ettiği halde vergi mutâlebesinden afvı nizâmı iktizâsından bulunmuş olmağla meclisce bi't-tedkik rü'yet olunarak icabının icrasına himmet eylemeniz siyâkında şukka".³⁶

Ailesi olan cüzâmlılar çoluk çocuğu ile birlikte burada kalırlardı.³⁷ Bazı yazarlar ölen cüzâmlının Cüzâmhane binasının arkasındaki mezarlığa defnedildiğini;³⁸ oğlu yoksa malının hazineye kaldığını yazmaktadır.³⁹ Ancak, merhumun/merhumenin cüzâmlı olduğunun belirttiği bir mezar taşına bugüne kadar rastlanmamıştır.

Miskinler Tekkesi'nin son dönemindeki yaşantıyı Enver Naci şöyle anlatıyor: *"Karacaahmet'e gelen bir cüzâmlı, çoluk çocuğunu da yanında getirir, hep beraber senelerce bu mezarlık sınırının içinde kalırlardı. Buraya bekâr kadın veya erkek gayet az gelirdi. Ve bu yalnızlar, asıl hücrelerin bulunduğu daireye alınmazlar, cümle kapısı ile büyük daire arasındaki boşlukta yapılmış olan odalara yerleştirilirlerdi. Bu iki kapı arasında her gün bir bekâr nöbet bekler, akşam namazı okunur okunmaz kapıları kapatırdı... Tekke pek kalabalık değildi. Yalnız bu 33 odadan hemen hiç boş kalanı yoktu. Hastalar en çoğaldığı zamanlarda 70-80'i bulmuştur. Tekkenin tenhalaştığı 1322 (1904-5) yılındaki kayıtlarda 16 kişiye düştükleri görülmektedir. Yalnız bu azalmanın sebebi harp sıralarında Evkafın tekkeye bakamayışındır. Son zamanlarda gelen miskinlerin çoğu Âsitaneli ve Tosyalı idi... Buraya gelen hastalara miskin derlerdi... Gerçekten bu hastalar ağır hareket etmekle ün salmışlardır. Ama bu ağırlık hissinin kökü uzvîdir, bedenden gelir. Oradaki hastaların çoğunun el ve ayak parmakları dökülmüştü."*⁴⁰

Hangi tarihlerden itibaren olduğunu belirtmemekle birlikte, bazı yazarlar, cüzâmlıların son dönemde şehre inip alışveriş yapmaya başladığını, bazılarının tavuk besleyip yumurta sattığını, Ömer Efendi adında bir hastanın yirmi keçisi olduğunu yazmıştır.⁴¹ 20. yüzyılın ilk çeyreğinde hastalığın henüz tedavi edilemediğini göz önünde bulundurursak, bu gibi uygulamaların hastaların özgür bırakılmasından çok, son dönemdeki siyasi kargaşa ve savaşlar sebebiyle Cüzâmhane'nin

³⁶ BOA, A. MKT. DV, no:73/44.

³⁷ Enver Naci, *a.g.m.*, s.10.

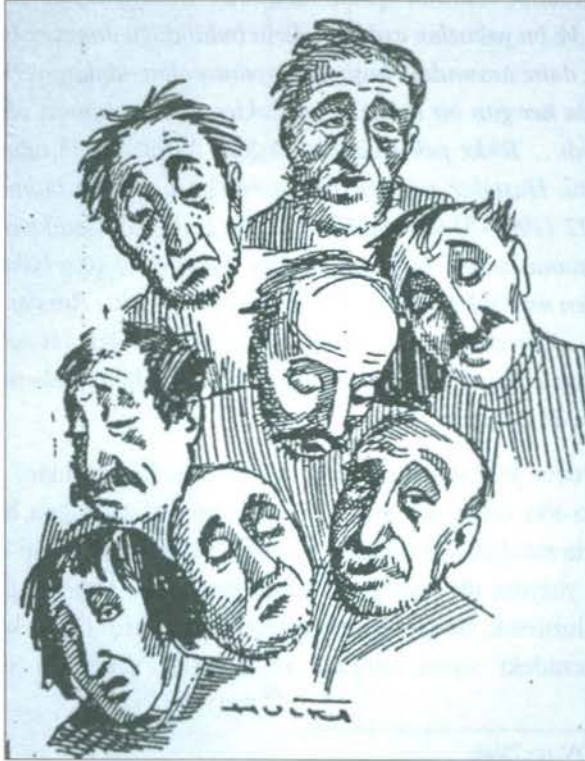
³⁸ Nuran Yıldırım, "Cüzamhaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1994, s.456

³⁹ Nuran Yıldırım, "Miskinler Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.186.

⁴⁰ Enver Naci, *a.g.m.*, s.10.

⁴¹ Nuran Yıldırım, "Miskinler Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.186.

yönetimini yönlendiren eski hükümlerin geçersizliği ve Vakıfların zaafa uğraması sonucunda Miskinler Tekkesi'nin kendi haline terk edilerek bakımsız ve sahipsiz kaldığı şeklinde yorumlanması daha doğru olacaktır. Nitekim Enver Naci'nin açıklamaları bu görüşümüzü doğrular niteliktedir: “Genel savaş ve Mütareke yıllarına kadar miskinlerin dışarı çıktığı görülmezdi. Fakat bu zamanlardan sonra Evkaf tahsisatı vermemeye başladı. Bakımsızlık yüzünden yavaş yavaş dışarı uğruyorlardı. Bunun önünü almak isteyen mahalle ihtiyar heyetinin ön ayak olmasıyla Bay Mazhar Osman'a başvuruldu. Hastalar tımarhanede yedirilip içirilecek ve orada yatıp kalkacaklardı. Yalnız miskinler tımarhanede yatmak istemiyorlardı. Tahsisatlarını oradan alıp yine eski tekkelerinde kalmak istiyorlardı. Ama dedikleri olmadı. Kaçanlar kaçtı. Kaçamayanlar veya kaçmak istemeyenler Toptaşı tımarhanesinde barındırıldı.”⁴²

“Birkaç miskin tipi. Kendilerini evvelce Üsküdar’da yakından görmüş olan ressamımızın krokisi” (Enver Naci, 1935, s.10)

⁴² Enver Naci, a.g.m., s.11.

Miskinler Tekkesinin Gelir Kaynakları

Üsküdar Miskinler Tekkesi ile ilgili yayınlarda bu kurumun giderlerini karşılayan birkaç vakıf olduğu ve Cüzâmthane'ye Evkaf Nezareti'nden ve Atik Valide Sultan Vakfı'ndan tahsisat ve tayinat verildiği ileri sürülmektedir.⁴³ 1259/1843 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Miskinler Tekkesi "*bî-vakf-ı hayrât*" idi; en azından bu tarihlerde gelir getiren bir vakfı yoktu.⁴⁴

Süheyl Ünver'in Üsküdar'lı İmam Hakkı'dan aldığı bilgiye göre, et Selimiye'deki Kavak Mezbahası'ndan gelirdi. Ayrıca, Miskinhane sakinleri için senede 12 kurban tahsis edilmişti. Su Selimiye'den ve İç Erenköy'deki İbrahim Paşa suyundan getirilirdi. Erkeklerle yünden (abadan) elbise, mest-pabuç, keçe takke; kadınlara mavi dokumadan çarşaf ve şalvar verilirdi.⁴⁵

Nurbanu Sultan Vakfı'nın cüzâmlılara katkısı büyüktü. Yayınlarına göre Atik Valide İmareti'nden her gün sabah her miskine 2 çift fodla, akşamları çorba, pilav, et ve haftada iki kere (Pazartesi ve Perşembe) akşam pilav ve zerde vb. verilirdi.⁴⁶ Nitekim Nurbanu Sultan Vakfı (1582) İmareti "*fukara ve miskinlere, zuafâ ve muhtacine*" vakfedilmiş ve "*hângâh'da sakin bulunan dervişlere verilen taamdan her gün fukara ve mesâkîne tevzi*" edilmesi; "*Berat ve Regaip geceleri ve Bayram günleri pişirilen yemeklerin hângâh hücrelerinde oturan fukara ve mesâkîne vb. tevzi*" edilmesi şart koşulmuştu.⁴⁷

Osman Ergin, "*Hângâh imaretin bir bölümüdür. Dinî bir müessese, içtimaî yardım, hayır ve şefkat kaynağı, toplantı yeri, hatta şimdiki tâbirle bir kulüp...*" derken⁴⁸ imaret-hângâh ilişkisini ve hângâhın anlamını pek güzel özetliyor. Pakalın'ın, "*Tekkeler ve zaviyeler bağlı bulundukları hângâhlar vasıtasıyla maddî ve manevî ihtiyaçlarını temin ederdi*"⁴⁹ açıklaması, Miskinler Tekkesi'nin ihtiyaçlarının Nurbanu Sultan İmareti'nin hângâhı aracılığı ile karşılanmış olmasının Sultanın vakfiyesinin gereği olduğu kadar, Osmanlı sosyal teşkilatının işleyişinin de bir gereği olduğunu anlatmaktadır.

1307/1890 tarihli belgeye göre, bu tarihlerde fakirler ve miskinler o kadar çoğalmıştı ki, Atik Valde Sultan İmareti'nden ve diğer vakıflardan gelen ekmek ve yiyecek yetmez olduğundan, Maliye hazinesinden yardım alınması için, "*Üsküdar'da vaki' Miskinler Tekyesinin Cennetmekan Atik Valde Sultan İmaretinden*

⁴³ Nuran Yıldırım, "Miskinler Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.186.

⁴⁴ BOA: İ.DH., no:78/3896.

⁴⁵ Süheyl Ünver, "Cüzam Hastalığına Dair Arşiv Kayıtları ve Kayseri Leprositesi", *Dirim*, S.3, Mart, 1936, ayrı baskı, s.2-3.

⁴⁶ BOA, EV.d. no: -1 (30572/1324); A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.6.

⁴⁷ Vakıflar Genel Müd., 2YYD1766-136-27.

⁴⁸ Osman Ergin, a.g.e., s.29.

⁴⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Devlet Ktp., İstanbul, 1971.

Nurbanu Sultan / Atik Valide İmareti giriş kapısı.
(Nil Sarı arşivi, 1988)

Nurbanu Sultan / Atik Valide İmareti (Nil Sarı arşivi, 1988)

ve Evkaf-ı saireden mahsus fodula ve taamiyyesinin fukara ve mesâkinin kesretine mebni kifayet etmemekte olduğundan bahisle sadaka-i ser şevket-efser hazret-i padişahî olmak üzere Maliye Hazine-i Celilesinden Gureba Hastanesine verilmekte olan yevmi elli kıyye lahme ilaveten ita olunmak ve esmanî mezkûr hastane lahm taayyûnatı esmanıyla beraber tahsisat-ı evkaftan mahsûb kılınmak üzere zikr olunan tekye için dahi yevmi beş kıyye lahm tahsisi ve fodulaların dahi yine vakf-ı mezkurdan kırk çift iblağı” buyrulmuştu.⁵⁰

Miskinler Tekkesi'nin son imamı Mehmed İzzet Bey'in Süheyl Ünver'e anlattıklarına göre bir diğer gelir kaynağı da halkın verdiği sadakalardı. Halk, tekke dervişlerine yardım ettiği gibi, cüzâmlılara da sadaka verirdi. Miskinhane'nin kapısı önünde yol kenarında bulunan üstü oyuk, bir metre

⁵⁰ BOA: İ.DH. no:1160/ 90683.

yüksekliğinde, sütun şeklinde ve mezar taşlarına benzeyen sekiz adet sadaka taşı vardı. Caddeden geçen yolculardan sadaka vermek isteyenler taşın çukuruna para bırakırlardı. Miskinhane’de bulunan Gözcü Dede para bırakıldığını haber verdiğinde miskinler hep bir ağızdan para verenlere dua ederlerdi. Şeyh adı verilen tekke yöneticisi toplanan paraları aralarında taksim ederdi.⁵¹ Enver Naci ise sadaka verilmesini şöyle anlatmaktadır: “Tekkenin cümle kapısı önünde üstü oyuk, yarım adam boyu kadar uzunlukta 10-15 kadar taş sütun vardı. Gelen geçen bu oyuklara sadaka bırakırdı. Para taşın çukuruna düşer düşmez, içeriden bunu gören bir miskinın işareti üzerine yine pencerelerinden uzanan miskinler hep birden ‘Amin’e başlardı. Toplanan paralar bir sandıkta biriktirilir ve haftadan haftaya açılarak miskinler arasında paylaştırılırdı.”⁵²

Bir sadaka taşının Süheyl Ünver tarafından yapılan çizimi.
(C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D. Arşivi)

Miskinler Tekkesi sadaka taşlarından biri.
Mezar taşı sanılarak yeşile boyanmış haliyle (2006)

Bir sadaka taşının fotoğrafı, 1930’lu yıllar.
(C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D.
Süheyl Ünver Arşivi)

⁵¹ A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.* s.9-10.

⁵² Enver Naci, *a.g.m.*, s.11.

MİSKİNLER TEKKESİ ve BÖLÜMLERİ

Miskinler Tekkesi Planı

Miskinler Tekkesi birçok kez tamir gördüğünden binanın zaman içinde bir takım değişikliklere uğramış olabileceğini varsayabiliriz. Bahçe içinde kârgir bir bina olmakla birlikte, çatısı ve bölümleri ahşap olduğundan, yangınlar binanın büyük zarara uğramasına ve onarım görmesine sebep olmuştu.⁵³ Mevcut bilgilere göre, cüzâmlıların kaldığı odaların kapıları ve pencereleri avlu olarak kullanılan iç bahçeye açılırdı.⁵⁴ Cüzâmlıların hayatlarını geçirdikleri binada temizlik ve ibadet ihtiyaçlarını karşılayan bölümler de yapılmıştı. İbrahim Hakkı Konyalı'ya göre 1810 tarihindeki onarımdan önce Cüzâmhane'nin 9 odası (hane, hücre) vardı. Her odada bir ocak bulunurdu. İç avlu revaklar ile çevrili olup avluya açılan her odanın önünde ahşap bir revak yer alırdı.⁵⁵ Üsküdarlı İmam Hakkı'nın Süheyl Ünver'e verdiği bilgiye göre, odaların 10'u evli ve 6'sı bekar cüzâmlılara, 2'si imama ayrılmıştı. Buranın son şeyhi İzzet Efendi'nin Süheyl Ünver'e verdiği bilgiye göre ise, binanın 20 odası vardı.⁵⁶ Yapının kalıntılarını inceleyen Süheyl Ünver'in çizdiği planda Tekke'nin hamamı, çamaşırhanesi, su haznesi ve mescidi bulunuyor. Süheyl Ünver plana ait şu bilgileri vermektedir: *"Üsküdar leproserisinin takribî plânı. Bu plân 40x30 tertibindedir. Halen yıkık duvarları mevcut. Camii ve minaresi duvarları duruyor. 18 odanın bölmeleri ahşap olduğundan tayin kabil olmadı. Her odanın önünde ahşap ve üstü kapalı bir teras vardır."*⁵⁷ Enver Naci ise Miskinler Tekkesi'nin 33 odalı büyük bir bina olduğunu belirtir.⁵⁸ Kaynaklardaki bilgiler az çok farklı olsa da, 1810 onarımından sonra odaların iki misline çıkarıldığını söyleyebiliriz.

Ayvansarayî, mescidin minberini 1758'de Yağlıkcı Mehmed Emin Paşa'nın yaptırdığını kaydediyor.⁵⁹ Süheyl Ünver'in Cüzâmhâne'nin son müdürü (şeyhi) olan Haydarpaşa Tıp Fakültesi İmamı İzzet Efendi ile görüşerek aldığı bilgilere göre, bodrumu kârgir olan mescidin üstü ahşap, minaresi tuğladandı.⁶⁰

⁵³ A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.6.

⁵⁴ Bkz. Enver Naci, *a.g.m.*, s.11, Miskinler Tekkesinin planı.

⁵⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, C.I, s.235.

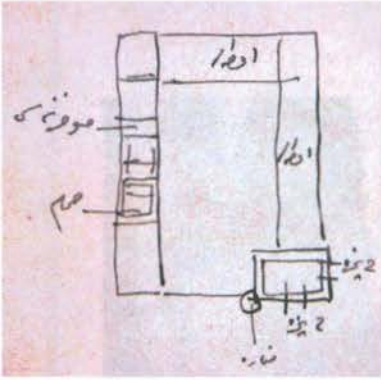
⁵⁶ A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.9.

⁵⁷ A. Süheyl Ünver, *a.g.m.*, s.2-3.

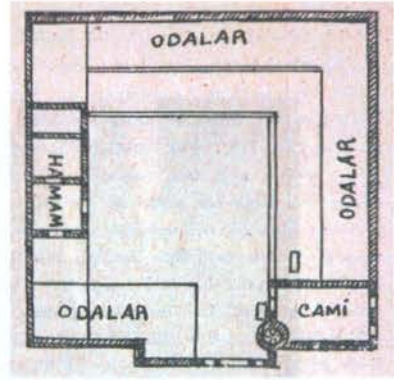
⁵⁸ Enver Naci, *a.g.m.*, s.10.

⁵⁹ BOA: C.EV. no: 72/3569 ve no:175/8737.

⁶⁰ A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.9.

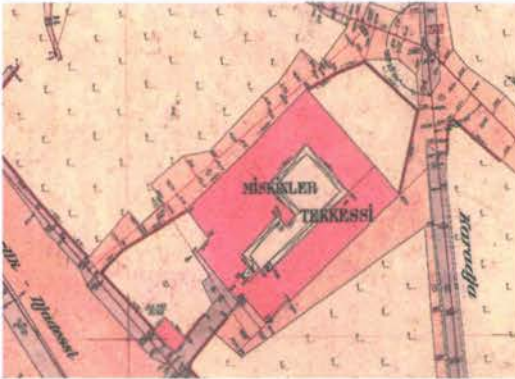

Süheyl Ünver'in çizimi ve yazısıyla Miskinler Tekkesi'nin odaları, hamamı, su haznesi, mescidin iki penceresi ve minaresi. (C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D. Arşivi)

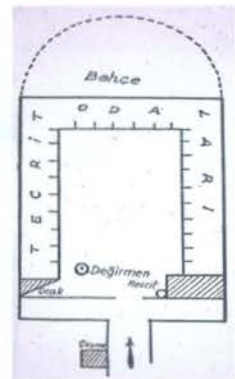

Süheyl Ünver'in 1936'de yayınladığı Miskinler Tekkesi planı. (Cüzâm Hastalığına Dair Arşiv Kayıtları, s.2)

Aşağıda, 1909-1913 tarihleri arasında yapılan İstanbul haritalarında yer alan plan ile Enver Naci'nin çizdiği planda, Süheyl Ünver'inkinden farklı bölümler dikkati çeker. Çeşitli tarihlerde onarım gören binada yer alan mescit, hamam, çamaşırhane ve çeşme gibi cüzâmlıların ihtiyaçlarını karşılayan bölümlerin hangi tarihlerde nasıl yapıldığını ve ne gibi değişikliklere uğradığını bilmemekteyiz.

Miskinler Tekkesi (1909-1913). Onarım sonrasında eklenen bölümler ile ortası avlulu klasik planın değiştiği görülmekte. Bu plana göre Cüzâmhane çeşmenin arkasında kalıyordu. (Alman Mavileri, Haz. İrfan Dağdelen, C6-1 2633)

Enver Naci'nin Miskinler Tekkesi planı. Burada hamam ve su haznesi yer almazken, girişte büyük bir değirmen çizilmiştir. İç avluya açılan 25 oda kapısı gösterilmektedir.

Miskinler Tekkesi hamamı, 1930'lu yıllar.
(C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D., Süheyl Ünver Arşivi)

Miskinler Tekkesi Mescidi / Dedeler Mescidi, 1930'lu yıllar.
(C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D., Süheyl Ünver Arşivi)

Binaya ait mevcut bilgi, fotoğraf ve çizimlerden yararlanarak
Sefa Nur Öztürk'ün yaptığı restitüsyon çalışması.

Binaya ait mevcut bilgi, fotoğraf ve çizimlerden yararlanarak
Sefa Nur Öztürk'ün yaptığı restitüsyon çalışması.

Miskinler Tekkesi Onarımları

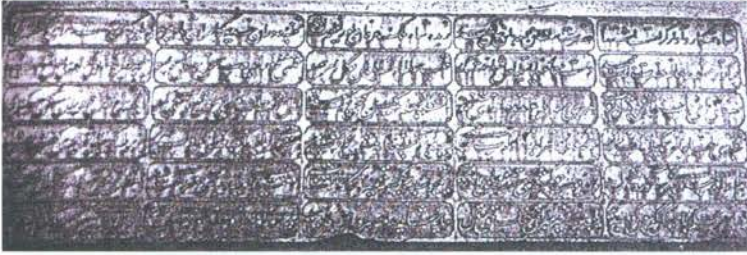
Miskinler Tekkesi Sultan II. Mahmud döneminde büyük bir onarım geçirmişti. II. Mahmud'un Hazine Vekili Ali Ağa 1810'da Miskinler Tekkesi'ni tamir ettirirken, mevcut olan 9 odanın yanına 11 oda daha eklenmiş ve oda sayısı 20 ye çıkarılmıştı.⁶¹

1810'da onarılan yapıya yerleştirilen tamir kitâbesi bugün İslâm Eserleri Müzesi deposunda bulunuyor. Miskinler Tekkesi onarım kitabesinde yer alan aşağıdaki satırlar, viran haldeki Cüzâmhane'nin yeniden inşa edildiğini anlatmaktadır:

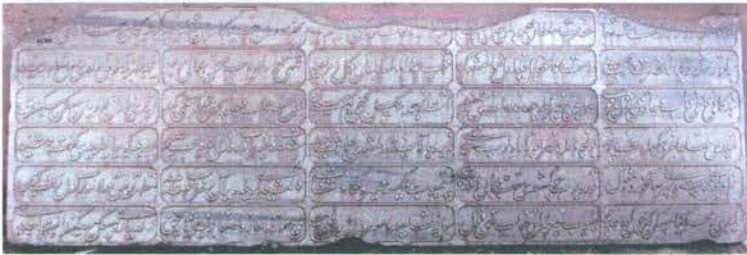
"Etdi âbâdân bu viran mesken-i miskinleri

Kıldı Hakk'a acz ü bî-keslere lutf-i mezîd"

"Oldu dar-ı mesken miskinlere inşa-i cedid"

Sultan II. Mahmud'un Hazine Vekili Ali Ağa'nın 1810'da yaptırdığı onarımın kitâbesi (1992, Sevim Başer'in lisans üstü tezinden, s.26)

Hazine Vekili Ali Ağa'nın 1810'da yaptırdığı onarımın kitabesi (Türk-İslâm Eserleri Müzesi Deposu, 2006)

⁶¹ İbrahim Hakki Konyalı, *a.g.e.*, C.I, s.235.

Tekke ve içinde bulunan Mescit 1259/1843 tarihinde yeniden tamir görmüştür. 1259/ 1843-4 tarihli belgeye göre, “Üsküdar’da Miskınler Zaviyesiyle derûnunda kâin Cami’-i şerîfin ta’mîrleri bu def’a resîde-i hitâm” olmuştı. Yine aynı belgeden öğrendiğimize göre tamir masrafı öngörülen keşif bedelinden on beş bin iki kuruş daha azına mal olmuş (...ber- müceb-i keşf otuz beş bin iki kuruş masârîfindan i’tâ kılınan ale’l-hisâbı bi’t-tenzîl kusûr on beş bin iki gurus...) ve artan para iade edilmisti. Yine aynı belgeden anlaşılmaktadır ki, Miskınler Tekkesi’nin tamir masraflarını karşılayacak bir gelir kaynağı olmadığından, giderleri hükümdarın emriyle Evkâf Hazîne’sinden karşılanmış ve masrafı Lâleli Evkâfı’na kaydedilmisti: “... bu makûle bî-vakf-ı hayrât ta’mîrâtının masârîfât-ı vâkı’ası hazîne-i Evkâf-ı Hümâyûn’dan rû’yet olunarak hüdâvendigâr-ı behîst-karar hazretleriyle Lâleli Evkâf-ı Celîlesine masraf kayd...” olunmuştı.⁶²

1896 tarihinde bina esaslı bir tamir daha geçirmiştir. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nden Şûrâ-yı Devlet’e havale buyrulan 1313/1896 tarihli belgede, “Üsküdar’da Miskınler Dergâhı’nın iskân olunmaz derecede harab” olduğundan söz edilir. Yapılan keşif üzerine binanın tamiri için gereken meblağın “Mecidî on dokuz gurusdan kırk bir bin on iki gurusla vücûda geleceği” hesaplanmış ve bu meblağın “on dokuz bin iki yüz küsur gurusun vakıfları mevcudundan ve üst tarafının ileride vâridât-ı vakıftan mahsub edilmek üzere üç yüz on iki senesi bûdçesi tertibinden tesviyesi hususunun Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi’ne havale” edilmesine hüküm çıkmıştı.⁶³

MİSKINLERİN ADIYLA ANILAN YAPILAR

Hafız İsa Ağa Çeşmesi (Miskınler Tekkesi Çeşmesi, 1126 / 1811)

Miskınler Çeşmesi olarak bilinen Hafız İsa Ağa Çeşmesi, Miskınler Tekkesi’nin en güzel tanığı olarak, Karacaahmet Mezarlığı önünde İbrahim Ağa Bulvarı kenarında ve İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Anadolu Yakası I. Bölge Müdürlüğü’nün yan tarafında bulunmaktadır.

Sultan II. Mahmud’un (1808–1839) Hazine Vekili Hafız İsa Ağa, Miskınler Tekkesi onarımının yanı sıra, “gelip geçen susamış yolcular için” bir de çeşme yaptırmıştır (1126/1811). Miskınler Tekkesi yanında inşa edildiğinden bu çeşme Miskınler Çeşmesi adını almıştır. Kitâbenin sözleri Enderunî Vâsıf Osman Bey (ölm. 1825), hattı Mustafa Rakım Efendi (ölm. 1826) tarafından yazılan çeşme, Osmanlı ampir üslubunda olup büyük bir hazneye sahiptir. Suyu Selimiye’den getirilmişti. Alınlığında bulunan II. Mahmud tuğrası kaybolmuş olan çeşme

⁶² BOA: İ.DH. no:78/3896.

⁶³ BOA: İ.EV., no: 13/1313 Z-7.

kitâbesiyle ayakta durmaktadır. Çeşme kitâbesindeki şu satırlar çeşmeyi kimin, kimler için yaptığını açıklamaktadır:

“Bak vekîl-i kenz-i şâhî Hafız İsa nâm Ağa

Kıldı bu hayrât-ı dîlcûyî binâya ibtidâr

Celb edüp vakf-ı Selimiye'den âb-ı dil-keşin

Eyledi bu çeşmeyi ibn-i sebîle yâd-gâr”

“Eyledi celb-i du'â atşândan leyl ü nehâr “ (28)

Hafız İsa Ağa / Miskinler Tekkesi Çeşmesi, 1930'lu yıllar (C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D., Süheyl Ünver Arşivi)

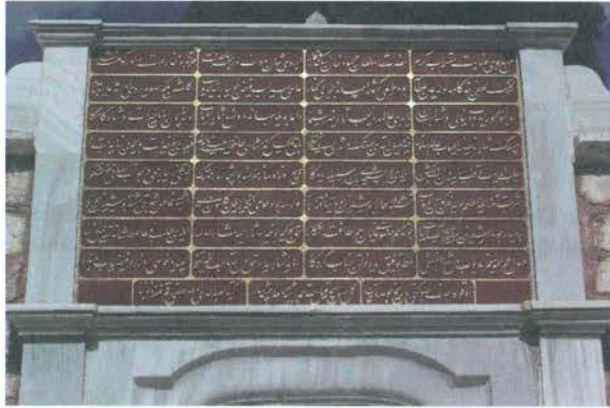
Ord. Prof. Dr. Süheyl A. Ünver'in 1970 tarihli suluboyası üzerinde kendi yazısı ile, “Karaca Ahmed’de Miskinlerin Önünde Mustafa Râkım Hattı ile Çeşme karayolları mezbelesi ile boğulurken 1811” sözleri kaydedilmiştir. Sayın Gülbün Mesara arşivinde bulunan bu eseri kullanmamıza izin verdiği için teşekkür ederiz.

Hafız İsa Ağa / Miskinler Tekkesi Çeşmesi, 1994
(İstanbul Ansiklopedisi, C.5 s.476)

Üsküdar Belediye'sinin 1998 tarihindeki onarımından sonra
Hafız İsa Ağa / Miskinler Tekkesi Çeşmesi, 2006

Hafız İsa Ağa / Miskinler Tekkesi Çeşmesi Kitâbesi, 2006

Miskinler Tekkesi civarında Murg-ı Kevser Hanım (ölm. 1887) tarafından yaptırılmış olduğu bildirilen tulumbalı kuyu ile musluklar ise tespit edilememiştir.⁶⁴ Fakat, Miskinler Tekkesi civarında başka bir kuyu daha vardır. Bu kuyu bileziğinin kitâbesinde bânisinin Kaptan-ı Derya Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Mehmet Ethem Paşa (ölm. 1886) olduğu kayıtlıdır:

“Sâhibü'l hayrat esbak kapudân müteveffâ devletlü

Mehmed Ali Paşa'nun mahdumu şehriyari damadı

Edhem Paşa'nın hayrâtıdır (1303/ 1885-6)”

Ethem Paşa Kuyusu, 1930'lu yıllar.
(C. T. F. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D., Süheyl Ünver Arşivi)

Ethem Paşa Kuyusu İbrahim Ağa Yolu üzerinde, Miskinler Tekkesi sahası içinde ve Hafız İsa Ağa Çeşmesi'nin sol gerisindedir.

⁶⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, C.II, s.75.

Miskinler Sebili

Miskinler Tekkesi'nden adını alan bir diğer yapı da Miskinler Sebili'dir. Hacı Hüseyin Hayri Paşa'nın 1282/1865-6'da yaptırdığı kubbeli sebil, Hafız İsa Ağa Çeşmesi karşısında, yol aşırı yerde bulunuyordu. Bu sebilin çevre yolu açılırken yıkıldığını İbrahim Hakkı Konyalı'dan öğreniyoruz.⁶⁵

Miskinler Sebili (Bir Ulu Rüayı
Görenler Şehri Üsküdar. s. 249;
H. Nejdet İşli Arşivi.)

Miskinler Tekkesi Mezarlığı ve Türbesi

Miskinler Tekkesi'nin bir zamanlar bulunduğu yer civarında bugün yeşile boyalı bir sadaka taşı ile karşısında üzerine Latin harfleriyle "*Miskin Baba*" yazılı yine yeşile boyalı beton ve bu betona eğri olarak tutturulmuş yeşil bir sarık ile Hacı Hüseyin'e ait yine yeşile boyalı bir mezar taşı görülür. Hafız İsa Ağa Çeşmesi'nin arkasını dolanınca bu garip üçlü ile karşılaşılır.

⁶⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, C.II, s.74.

Önde sadaka taşı, ortada üzerinde “Miskin Baba” yazılı beton ve arkada Hacı Hüseyin’in 1125/1713 tarihli mezar taşı (2006).

Açık hava mezar taşı müzesi yapmak üzere 1975 yılında Turing Kulüp tarafından Ayrılık Çeşmesi yanına Miskinler Türbesi ve Mezarlığı civarından taşınan mezar taşlarından bir kısım (2006) ve burada bulunan bahar dallı ve üzümlü bir mezar taşı bezemesinin Nil Sarı tarafından renklendirilmesi (sağda).

İbrahim Hakkı Konyalı, Miskinler Tekkesi Mezarlığı'nın sol tarafında yer alan tek kubbeli türbenin Belediye Fen İşleri tarafından depo yapıldığını ve mezarlıktaki çok değerli mezar taşlarının 1975 yılında hoyratça sökülerek Ayrılık Çeşmesi yanına kurulmak istenen Mezartaşları Müzesi'ne götürüldüğünü yazmaktadır. Konyalı, taşınmayı engellemek için büyük çaba sarf ettiğini, ancak sonuç alamadığını bildirmektedir.⁶⁶

⁶⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, C.I, s.486.

Miskinler Tekkesi'nin canlı şahitleri tarihi servi ve çınar ağacı
Miskinler Çeşmesi'nin arkasında yaşama çabasındalar.

400 Yıldan Fazla Hizmet Veren Miskinler Tekkesi'nin Sonu

Miskinler Tekkesi'nin kapatılması ve yıkılması ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Mehmet Zeki Pakalın ve Tahsin Öz, 1908 yılında Meşrutiyet'ten sonra Cüzâmhane'nin kapandığını söylerler.⁶⁷ Süheyl Ünver, 1914–1919 yılları arasında bazı cüzâmlıların Gülhane Askerî Tıbbiye Mektebi'ne nakledildiğini; bu tarihlerde Dr. Deycke ile Dr. Reşad Rıza'nın ve ayrıca 1919–1922 yıllarında da Prof. Delamarre ve Dr. Hasan Şükrü'nün cüzâmlılar üzerinde araştırmalar yaptığını; ancak 1923 yılına kadar Cüzâmhane'nin faal olduğunu, bu tarihten sonra bakımsızlıktan kapandığını ileri sürer.⁶⁸ Mithat Sertoğlu, 1929 yılına kadar hastaların Tekke'de barındığını yazmıştır.⁶⁹ Ragıp Şevki Yeşim'e göre ise 1938 yılı öncesinde geçirdiği yangından sonra Cüzâmhane'nin duvarları ve yıkık minaresi çökmüş, bina harap duruma gelmiştir.⁷⁰

⁶⁷ Mehmet Zeki Pakalın *a.g.e.*; T. Öz, *İstanbul Camileri*, Cilt II, Ankara, 1965, s.19.

⁶⁸ A. Süheyl Ünver, Bedi N. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.8.

⁶⁹ N. Ersoy, *a.g.m.*, s.208.

⁷⁰ Sevim Başer, *Başlangıcından Bugüne Kadar İstanbul'da Kurulan Lepa Hastaneleri*, İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s.28.

Enver Naci'ye göre, tahsisatı da verilmeyen cüzâmlıların halkın arasına karışmasını engellemek için mahalle ihtiyar heyeti, Atik Valide'ye nakledilmelerini istese de, miskinlerin çoğu Tekke'yi terk etmek istememişti. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte, cüzâmlılar önce Nurbanu Valide Sultan (Toptaşı) Bimarhanesi'ne, 1927'de de Bakırköy'deki Reşadiye Kışlası'nda kurulan Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi'ne nakledilmişti. Belki de, Enver Naci'nin anlattığına göre, 1928 tarihinde tekkenin yıktırılması cüzâmlıların alışageldikleri mekanlarını terk etmelerini sağlamak içindi: *"Tekke miskinsiz kalınca kurşunları, muslukları gittikçe azalmaya başlıyor, yapı yavaş yavaş çıplaklaşıyordu. Bunun önünü almak veya kökten hareket etmek maksadıyla Evkaf Tekkeyi Derviş Ağa isminde bir yıkacıya 1.500 liraya satmış. 22/Ağustos/1928 'den sonra da Tekke yıkılmaya başlanmıştır. Bugün [1935], Tekkenin yıkık duvarları Karacaahmet Mezarlığı'nın ortasında Kadıköy'ne giden toprak yolun kenarında görülmektedir. Yalnız cümle kapısının önünde ve tam yol üzerinde bulunan çeşmeye el sürülmemiştir."*⁷¹

1960 yılında İbrahim Ağa Yolu açılırken, harap haldeki Dedeler Mescidi'nin yıkıldığını Aydın Yüksel'den öğreniyoruz.⁷² İbrahim Hakkı Konyalı, 1970–1973 yılları arasında Boğaz Köprüsü ve çevre yolları açılırken Miskinler Tekkesi kalıntılarının da yok olduğunu söylemiştir.⁷³

Miskinler Çeşmesi ve yan tarafındaki İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Anadolu Yakası I. Bölge Müdürlüğü. (2006)

⁷¹ Enver Naci, *a.g.m.*, s.11.

⁷² N. Ersoy, *a.g.m.*, s.208.

⁷³ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, C.I, s.236.

Miskinler Tekkesi'nin yüz yıllar boyunca sağlık ve sosyal hayatımızdaki önemini gelecek kuşaklara aktarabilmek için neler yapabiliriz diye hep birlikte düşünmeliyiz. Dünyaca tanınan küçük bir tarihî taşı dahi görmek için kıtadan kıtaya seyahat eden pek çok meraklı insan vardır. Üsküdar'daki Miskinler Tekkesi, amacı, işleyişi ve anlayışı ile çok dikkat çekicidir. Elimizde kalanları eski bilgi ve belgelerle pekiştirerek yeni bir ören yeri kazanabilir miyiz? Miskinler Çeşmesi'nin yan tarafındaki geniş boş alan Miskinler Tekkesi'nin yeniden ihyasına imkân verebilir. Ümitlenmek, yapmanın başlangıcıdır...

Teşekkür: Arşiv belgelerini okuyan Zeki İzgöer, Yahya Okutan ve Ramazan Tuğ'a teşekkür ederiz.